

УДК 339.982

Демченко С.А.
студентка

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Дмитренко О.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ПРИРОДА НЕРІВНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

THE NATURE OF INEQUALITY AND ECONOMIC GROWTH

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі нерівності як суспільного та економічного явища. Розглянуто питання добробуту, бідності та економічного зростання у розрізі явища нерівності. Досліджено постулати зменшення бідності і нерівності, концептуальні зв'язки між нерівністю і зростанням. Розглянуто погляди провідних науковців на проблеми нерівності у суспільстві. Зроблено висновок щодо можливого спротиву нерівності в умовах глобалізації.

Ключові слова: добробут, економічний ріст, зростання, нерівність, нерівномірність розподілу, соціальна справедливість.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме неравенства как общественного и экономического явления. Рассмотрены вопросы благосостояния, бедности и экономического роста в разрезе явления неравенства. Исследованы постулаты уменьшения бедности и неравенства, концептуальные связи между неравенством и ростом. Рассмотрены взгляды ведущих ученых на проблему неравенства в обществе. Сделан вывод о возможном сопротивлении неравенства в условиях глобализации.

Ключевые слова: благосостояние, неравенство, неравномерность распределения, рост, социальная справедливость, экономический рост.

ANNOTATION

The article considers the problem of inequality as a social and economic phenomenon. The authors consider welfare, poverty, economic growth through the phenomenon of inequality. The basic tenets of reducing poverty and inequality are given. Conceptual connections between inequality and growth are noted. The authors suggest leading scientists thought on the issue of inequality. In conclusion the authors point out that it should be expected the emergence of resistance to the phenomenon.

Keywords: economic growth, growth, inequality, social justice, uneven distribution, welfare.

Постановка проблеми. Економічна нерівномірність, або нерівність в розподілі національного доходу, належить до числа найважливіших економічних характеристик, тісно пов'язаних з економічним зростанням і безпосередньо впливають на нього. Обґрунтування меж нерівності доходів і економічних благ є однією з найбільш складних і соціально конфліктних проблем економічної науки. Оптимальний рівень нерівності стимулює економічне зростання, тоді як надмірна нерівність гальмує суспільний прогрес, а за певних умов, досягаючи критичного значення, створює загрозу стабільності суспільства, а тому дослідження явища нерівності є актуальним у розрізі сучасного глобального суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нерівності висвітлено у роботах бага-

тьох іноземних та вітчизняних авторів, серед яких: Р. Грінберг, Р. Трауб-Мерц, Дж. Стігліц, Р. Барро, Т. Пікетті, Н.Я. Кравчук, С.О. Радзієвська, Л.І. Лебідь, В.П. Гаврилук та ін. Основи вивчення питання нерівності, започатковані авторами, потребують подальшого дослідження, систематизації та розгляду в сучасних умовах.

Мета статті полягає у дослідженні природи та причин проблеми нерівності як суспільного та економічного явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні добре відомо, що поняття добробуту людини багатомірне та виникає внаслідок поєднання того, що має людина, що людина може робити з тим, що вона має, і як вона думає про те, що вона має і може зробити. Іншими словами, добробут має три основні виміри: матеріал, який підкреслює практичний добробут та рівень життя; реляційний аспект, що підкреслює особистість і соціальні відносини; і суб'єктивний аспект, що підкреслює цінності та сприйняття. При цьому ці виміри тісно взаємопов'язані [13, с. 391].

Незважаючи на притаманну людському добробуту багатомірність, теорія розвитку переважно була стурбована нерівністю у матеріальному вимірі, тобто з нерівністю в рівнях життя, таких як нерівність у доходах, багатстві, освіті, охороні здоров'я та харчуванні [6, с. 17].

Дана дискусія була зведена до дебатів між двома перспективами: перша стосується передусім нерівності результатів у різних матеріальних вимірах благополуччя людини, таких як рівень доходу або рівень освітнього рівня; друга – нерівності можливостей (що має значення для справедливих результатів), таких як нерівний доступ до працевлаштування або освіти.

Основними засобами сприяння скороченню бідності були швидке зростання та більша справедливість (у тому числі спочатку нижчий рівень нерівності та зменшення нерівності). Швидке зростання призведе до абсолютних поліпшень для всіх, тоді як більша справедливість передбачала відносні поліпшення для бідних. Неможливо досягти першого без другого або другого без першого.

Ці відмінності лежать в основі дебатів про зростання нерівності. З одного боку, стверджувалося, що абсолютне збільшення доходів на душу населення бідних, економічне зростання зменшило бідність [12, с. 379]. Простіше кажучи, оскільки зростання призвело до зменшення абсолютного зменшення числа бідних домогосподарств, їх можна назвати бідними. Таким чином, навіть якщо зростатиме нерівність, зростання могло би бути бідним (бідність падає).

Таким чином, відмінності між двома підходами залежать від того, чи була бідність визначена в її абсолютному або відносному змісті. І ці розбіжності призвели до того, що обидві сторони дебатів мають інший наголос політичних інструментів, які можуть бути ефективними у зменшенні бідності. Хоча швидке зростання призвело б до абсолютного поліпшення для всіх, більша справедливість передбачала відносні поліпшення для бідних (порівняно з небагатими). Із часом обидва підходи зближувалися та узгоджувалися з такими постулатами (рис. 1): зменшення бідності та нерівності може бути досягнуто завдяки швидшому зростанню, не обов'язково підвищуючи рівність справедливості, поліпшенню справедливості, навіть якщо це зростання залишалося незмінними, або поєднання швидшого зростання та поліпшення справедливості [10].

Але якщо зростання та справедливість були засобом подолання бідності, то як політичний інструмент підвищення справедливості був ні меншим, ні важливішим, аніж прискорення темпів зростання. Крім того, якщо можна використовувати обидва способи (наприклад, швидке зростання та більший рівень справедливості), тоді зростання можна було б досягти, не побоюючись змін у розподілі доходу, та/або навпаки.

Слід зазначити, що розподіл та зростання є внутрішньо пов'язаними, тому індивідуальні

політичні інструменти також можуть вплинути на розподіл. Підходи до зростання підсилили ідею про те, що зростання можна досягти через набір інструментів незалежно від перерозподілу. Існує небезпека перекаліфікації політичних інструментів у інструменти зростання (такі як нижчі тарифи, прямі іноземні інвестиції та приватизація державних підприємств) та інструменти перерозподілу (наприклад, субсидії на харчові продукти та прогресивне оподаткування) [7, с. 16].

До початку 2000-х років дебати про зростання бідності призупинилися, та було широко розповсюджено визнання того, що нерівність багатства та доходів у багатьох країнах, що розвиваються, зростає та негативно впливає на великі сегменти населення, що не є бідним [11].

Деякі вчені вважають що нерівномірність зростання відносин залежить від рівня економічного розвитку [6, с. 30] або відрізняється в демократичних і недемократичних країнах, або що будь-яка зміна (вгору або вниз) у нерівності зменшує майбутнє зростання [8, с. 28]. Ті, хто розглядав гендерні проблеми, виявили, що висока гендерна нерівність, особливо в освіті, шкідлива для зростання, і стверджують, що висока початкова нерівність призводить до соціальної напруженості, політичної нестабільності, недосконалих ринків капіталу та невеликої частки валового національного доходу середнього класу, що призведе до зниження інвестицій, більш високого оподаткування та зниження економічного зростання [7, с. 14]. Дані гіпотези вчених щодо нерівності схематично зазначені на рис. 2.

Нобелівський лауреат Дж. Стігліц зазначає: «Нерівність є причиною та наслідком провалів політичної системи, і саме вона веде до зростання нестабільності економічної системи» [15]. Т. Пікетті, своєю чергою, зазначає: «Нерівність означає, що ріка госпіталізації майна, накопиченого в минулому, протікає швидше, ніж зрос-

Рис. 1 Основні постулати зменшення бідності і нерівності [10]

Рис. 2. Концептуальні зв'язки між нерівністю і зростанням [7]

тають виробництво і зарплати, нерівність відображає фундаментальне логічне протиріччя» [7, с. 144]. Звичайно, не можна відмовити в логіці такого роду міркувань. У концепції економічного лібералізму нерівність індивідів є ключовий інструмент економічного зростання: чим більше нерівність, тим швидше економічне зростання. Високоприбуткова, багата людина має можливість робити заощадження, які потім перетікають в інвестиції. Якщо всі люди приблизно економічно рівні й не дуже багаті, то заощадження мінімальні і немає додаткового джерела для інвестицій. А немає інвестицій – немає економічного зростання [16].

Причому існує така думка, що чим більше багатства концентрується у небагатих, тим більше заощадження і, отже, інвестиції. Крім того, людина з низькими доходами дивиться та намагається досягти його матеріального і соціального статусу, що всьому суспільству надає соціальну динаміку. Перерозподіл же доходів на користь бідних верств населення породить тільки більше злиднів, мотивуючи нижчі прошарки не працювати. На думку чл.-кор. РАН Р.С. Грінберга, «проповідь нерівності стала матеріальною силою, яка, відкидаючи перерозподільну політику, розмиває основу суспільства – демократію і середній клас...» [1, с. 39].

На противагу американський дослідник А. Берг зазначає: «Ринки починають розвалюватися, як тільки деякі його учасники отримують більший стартовий капітал, ніж інші, або в процесі накопичують більше коштів. Чим менш рівні умови на ринку, тим менш ефективний він буде. Ринки неефективні там, де деякі люди

багаті, а більшість живе бідно» [7, с. 17]. На думку доктора Рудольфа Трауб-Мерцата, саме «скорочення нерівності стає інструментом політики економічного зростання» [5, с. 9–14].

Наведемо думку лауреата Нобелівської премії з економіки А. Дітона, який вважає, що «гротескне збільшення розриву в нерівності, що відбувається протягом останніх 30 років, підірве економічне зростання. Коли зростання не розподілене рівномірно, а тільки невелика жменька людей стає надзвичайно багатого, тоді влада багатих являє собою ризик для благополуччя всіх інших» [2, с. 134].

Принцип соціальної справедливості лежить в основі гуманістичної моралі як на національному, так і на міжнародному рівнях. Очевидно, що досягти повної рівності всіх людей і соціальних груп, реалізувати комуністичний принцип «від кожного за здібностями, кожному за потребами» нереально й неефективно. Фактично люди нерівні за своїми здібностями і потребами, а спроби здійснити зрівняльний розподіл за реальної обмеженості ресурсів і суспільного продукту (якого завжди менше, ніж сумарного обсягу потреб) пригнічують ініціативу і працьовитість, знецінюють стимули до інтенсивної праці і творчості. Тим більше це неможливо в умовах ринкової економіки, основа якої – конкуренція.

Багато економістів приписують зростаючу нерівність «технологічним змінам, які впливають на навички». Заробітні плати, як стверджують деякі економіки, є важким фактом життя: одні працівники мають передові навички, необхідні для адаптації до технологічних

змін, а інші – ні. Політики, своєю чергою, зосереджують увагу на індивідуальній освіті, створенні майстерності та підготовці кадрів. На відміну від тих, хто акцентує увагу на культурні пояснення та приписує нерівність розподіленню доходів та багатству, а також відмінностям в індивідуальній ініціативі, зусиллям, та виступають за політику вільної торгівлі. При цьому обидва підходи повністю не відображають суть та основні причини даного явища [11, с. 809].

Нинішні рівні нерівності мало пов'язані з різними індивідуальними навичками або зусиллями. Багато інших країн витримують той самий технологічний перехід, який стоїть перед багатьма країнами, що розвиваються, і робить це зі значно меншою нерівністю. Звинувачення у технологічних змінах або в особистих заслугах і продуктивності не дає змоги вирішувати більш глибокі диспропорції влади та структурні чинники нерівності, які не пов'язані з нею, а також не призводять до втручань, які її зменшать. Натомість ми маємо враховувати, чому саме зміна влади та державна політика призвели до економічних нагод на користь власників активів за рахунок платників заробітної плати і чому переваги все більше породжуються транснаціональними корпораціями, а не вітчизняними підприємствами [15].

Більшість традиційних економістів вважає, що наявний рівень нерівності зумовлений ринковими силами, які зазвичай є ефективними. Думка, що одна група може використовувати свою політичну владу, щоб спотворити ринок, немислима. Р. Кохар зазначає, що суспільство стає все більш нерівним, оскільки навички отримують більшу винагороду, а менш кваліфіковані працівники обов'язково залишаються позаду; або тому, що технологія належним чином заміщує працівників; або тому, що дерегуляція робить ринки більш ефективними, з більшою нагородою для переможців; або через те, що нові фінансові інструменти додають економіці таку ефективність, що вони виправдовують мільярди долари для своїх інвесторів [14].

Але автор акцентує увагу й на припущенні, що робити, якщо певні діячі економіки володіють своєю політичною, благодійною та економічною силою для формування правил. «Що якби ринкові результати та самі правила ринкової гри відображали політичну силу, а не ринкову ефективність?» – запитує Кохар. Що робити, якщо нерівності, такі як надвелика винагорода керівникам грошей у галузі фінансових послуг, насправді неефективні та погані для економіки?

Оскільки багатство концентрується, це також робить політичну та соціальну владу здатною на вплив на диктування правил регулювання економіки, таких як податкова та торгова політика. Лінч простежує зростаючу нерівність до «змін у балансі сил». Навіть технологічні зміни, що часто вважаються нейтральною силою, формуються владою. За сло-

вами Лундберга, «технологічний прогрес не є силою природи, але відображає соціальні та економічні рішення. Вибір фірм, окремих осіб та урядів може впливати на напрям технології та, отже, на розподіл доходу» [10]. Лундберг зазначає, що «заходи щодо зменшення нерівності можуть бути успішними тільки тоді, якщо буде компенсована влада» [9, с. 341].

В епоху глобалізації ми переживаємо масовий зсув влади. Вплив організованої робочої сили впав, коли сили транснаціональних корпорацій зросли. Паралельно зі змінами влади зміцнюється вплив транснаціональних корпорацій, тоді як кількість учасників компаній збільшилася, а кількість інститутів громадянського суспільства – зменшилася. Разом ці тенденції збагатили меншість за рахунок переважної більшості.

У час зміни влади відбуваються зміни правил економіки, і вони були змінені на користь власників активів за рахунок найманих працівників. Закони, що регулюють податки, глобальну торгівлю, рівень заробітної плати та пріоритети урядових витрат, усе частіше наближаються до капіталу.

Висновки. Отже, один прямий результат глобалізації – це зміна участі держави в регулюванні економіки. Зміни в правилах, які збільшують потужність капіталу та зменшують потужність найманих працівників, поєднуються із жорсткими тенденціями капіталізму, що створює зростаючу нерівність. Як результат варто очікувати появу сил, що спричинять супротив даним тенденціям. Уже існують антиглобалістський рух, реглігійні секти та ін., які створюються й як наслідок негативних наростаючих тенденцій нерівності. Ним можуть бути громадські організації великого масштабу чи інші подібні до цієї структури організації, що може бути подальшим предметом дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грінберг Р. Свобода і справедливість повинні не виключати, а доповнювати один одного. Нерівність доходів і економічне зростання: стратегії виходу з кризи; за ред. А. Бузгаліна, Р. Трауб-Мерца, М. Восейкова. М.: Культурна революція, 2014. 244 с.
2. Дитон А. Через темряву до світлого майбутнього. Через 100 років: провідні економісти пророкують майбутнє; за ред. І. Паласіос-Уерти. М.: Інститут Гайдара, 2016. 207 с.
3. Пікетті Т. Капітал в XXI столітті. М.: Ад Маргинем Прес, 2015. 585 с.
4. Стігліц Дж. Ціна нерівності. Чим розшарування суспільства загрожує нашому майбутньому; пер. з англ. М.: Ексмо, 2015. 512 с.
5. Трауб-Мерц Р., Бузгалін А. Нерівність доходів і економічного зростання: стратегії виходу з кризи. 2016. 406 с.
6. Barro R.J. Inequality and Growth in a Panel of Countries. *Journal of Economic Growth*. 2016. Vol. 5. № 11. P. 5–32.
7. Berg A. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?. *Inequality and Economic Growth*. 2016. P. 12–19.

8. Dagdeviren H. Redistribution Matters: Growth for Poverty Reduction. Oxford: Oxford University Press, 2014. № 114. P. 22–34.
9. Lundberg M. The simultaneous evolution of growth and inequality. *The Economic Journal*. 2015. № 113. P. 326–344.
10. Lynch D. How Inequality Hurts the Economy. *Business Week Insider*. 2017. URL: <http://www.businessweek.com/magazine/how-inequality-hurts-the-economy-11162011>.
11. Pignataro G. Equality of Opportunity: Policy and Measurement Paradigms. *Journal of Economic Surveys*. 2015. Vol. 26. № 5. P. 800–834.
12. Ravallion M. What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty? *World Bank Economic Review*. 2016. Vol. 11. № 2. P. 357–382.
13. Sen A. From Income Inequality to Economic Inequality. *Southern Economic Journal*. 2016. Vol. 164. № 2. P. 384–401.
14. Kochhar R. Wealth inequality has widened along racial, ethnic lines since end of Great Recession. Pew Research Center. 2016. URL: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/12/12/racial-wealth-gaps-great-recession/>.
15. Stiglitz J. Inequality and Economic Growth. *Economics and Policy*. 2016. URL: <https://www8.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/sites/jstiglitz/files/Inequality%20and%20Economic%20Growth>.
16. Wolff E. Household Wealth Trends. National Bureau of Economic Research. URL: <http://www.nber.org/papers/w20733>.
17. Zucman G. Wealth Inequality. *Quarterly Journal of Economics*. 2016. URL: <http://gabriel-zucman.eu/wealth/>.